
प्रवचन नं. ११८, श्लोक-१५२-१५३, गाथा-१०८-१०९, गुरुवार, पोष शुद्ध ८,
त।.२७-१२-१९७९

‘नियमसार’ नीचे ‘अमृतचंद्राचार्य’नो श्लोक छे..

मोहविलासविजृंभितमिदमुदयत्कर्म सकलमालोच्य ।
आत्मनि चैतन्यात्मनि निष्कर्मणि नित्यमात्मना वर्ते ।।

આલોચનાનો અધિકાર છે. આલોચના એટલે જાણવું, જોવું. જોવામાં રહેવું એ આલોચના. જ્ઞાનમાં રહેવું એનું નામ આલોચના એટલે સંવર. ગયા કાળનું પડિકમણું, વર્તમાન કાળના સંવર અને આવતા કાળના પરચખાણ. પડિકમણા, પરચખાણ ગયા, હવે આ વર્તમાન વાત છે.

મોહના ઉદયથી 'મોહના વિલાસથી...' આહાહા...! 'ફેલાયેલું જે આ ઉદયમાન (-ઉદયમાં આવતું) કર્મ...' મોહકર્મના ઉદયથી ફેલાયેલો જે રાગાદિ કર્મ, 'તે સમસ્તને આલોચીને (-તે સર્વ કર્મની આલોચના કરીને),...' આલોચીને એટલે એને છોડીને. આહાહા...! એક કોર ભગવાન કર્મરહિત, રાગરહિત એવા આત્મામાં અંતર આશ્રય કરીને, કર્મથી ફેલાયેલા વિકારને છોડીને 'હું નિષ્કર્મ (અર્થાત્ સર્વ કર્મોથી રહિત) ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં...' આહાહા...! આ 'અમૃતચંદ્રાચાર્ય'નો 'સમયસાર'માં શ્લોક છે. ચૈતન્યમાત્ર 'ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં...' એમાં ક્યાંય શુભભાવ-અશુભભાવ આવ્યો નહિ. શુભ-અશુભભાવ એ બધો મોહકર્મનો વિસ્તાર છે. આત્માનો એ ફેલાવ નથી, એ કર્મનો ફેલાવ છે. પુણ્ય-પાપ, દયા-દાન આદિ અસંખ્ય પ્રકારના વિકાર શુભ અને અસંખ્ય પ્રકારના અશુભ એ કર્મનો વિસ્તાર છે. એ બધી કર્મની પ્રજા છે. આહાહા...! એને આલોચીને-એને જોઈને, એને જાણીને-હું મારા આત્મસ્વરૂપમાં કે જે સ્વરૂપ ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા (છે, તેમાં વર્તું છું). ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મા છે. કોઈ વિકલ્પરૂપે કે રાગ કે દયા-દાન, વ્રતાદિરૂપે ભગવાનની ભક્તિ તે રૂપે આત્મા છે જ નહિ.

'ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં આત્માથી જ...' જે સ્વભાવ છે, એ સ્વભાવની પરિણતિથી જ. જે ચૈતન્યસ્વરૂપ છે એની પરિણતિથી. જે એમાં નથી એને લઈને જણાય નહિ. એમાં જે ચૈતન્ય જ્ઞાન-દર્શન સ્વભાવ છે. એ ચૈતન્ય આત્માને આત્માથી. આહાહા...! આત્માને 'આત્મામાં આત્માથી જ (-પોતાથી જ) નિરંતર વર્તું છું.' આહાહા...! આત્મા ચૈતન્યસ્વરૂપ, વિકારના વિસ્તારથી રહિત અને પોતાના જ્ઞાનાદિના વિસ્તાર સહિત, એવો જે વિસ્તાર થાય તેમાં હું રમું છું, કહે છે. આહાહા...! એ શક્તિરૂપે જ્ઞાન-દર્શન અને આનંદ છે, એની પ્રતીતિ અને રમણતા દ્વારા જે અંદર વિકાસ થાય, તે ચૈતન્યદ્રવ્યનો વિકાસ છે. ચૈતન્યદ્રવ્યનો એ વિસ્તાર છે. એ વિસ્તારમાં હું રમું છું, કહે છે. છે?

'આત્માથી જ (-પોતાથી જ) નિરંતર વર્તું છું.' આહાહા...! લ્યો, આ પંચમઆરાના સાધુ. આવી વાત આકરી પડે. સાધુ કોને કહીએ? હજી પહેલા સમ્યગ્દર્શન શું એની ખબર નથી. આ તો સમ્યગ્દર્શન, રાગથી રહિત નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય, એના અનુભવમાં પ્રતીતિ અને પછી એમાં સ્થિરતા, એનું નામ ચારિત્ર છે. કહે છે, એ ચારિત્રમાં હું નિરંતર વર્તું છું. આહાહા...! લખવા વખતે એ કહે છે કે હું નિરંતર વર્તું છું, બોલવા વખતે કહે છે કે હું નિરંતર વર્તું છું. અડધી પોણી સેકન્ડ થોડો ઉંઘમાં હોય, એ વખતે હું તો મારા નિવૃત્તમાં (-સ્વરૂપમાં વર્તું) છું. આહાહા...! જે સ્વરૂપને જાણી અને એમાં રમણતા થઈ, એ રમણતા ચોવીસ કલાક નિરંતર રહે છે, એમ કહે છે. આહાહા...!

‘નિરંતર વર્તુ ઇં.’ એથી કીધું કે કર્મને લઈને વર્તુ ઇં, કર્મ જરી ક્ષયોપશમ માર્ગ આપ્યો, માટે હું વર્તુ ઇં એમ નથી. આહાહા...! મારા પુરુષાર્થથી જ, મારા આત્માના સ્વભાવથી, મારો જે ત્રિકાળ સ્વભાવ છે, એ સ્વભાવની પરિણતિથી હું આત્મામાં વર્તુ ઇં. આહાહા...! ભાવ જ અલૌકિક છે! વ્યવહારના રસિકને આકરું પડી જાય એવું છે. આમાં કાંઈ વ્યવહાર કરવાનો આવતો નથી. વ્યવહાર કરે તો થાય એવું તો આવતું નથી. વ્યવહાર હોય છે. અહીં તો નિષેધ કરીને નિશ્ચયની સ્થિરતા એ આલોચના બતાવવી છે. હું તો નિરંતર એમાં વર્તુ ઇં કહે. આહાહા...! આ તો ૮૦૦ વર્ષ પહેલા સાધુ થયા. એ પોતે કહે છે, નિરંતર ચૈતન્યસ્વરૂપ આત્મામાં આત્માથી, આત્માથી, સ્વભાવમાં સ્વભાવથી, સ્વભાવ જે જ્ઞાન અને આનંદસ્વભાવ, એના આનંદ અને જ્ઞાનસ્વભાવથી વર્તુ ઇં. આહાહા...! લ્યો, આનું નામ આલોચના, એનું નામ સંવર, એનું નામ સંવર-સંવર. આહાહા...!

બીજો શ્લોક. ‘વળી ઉપાસકાધ્યયનમાં (શ્રી સમંતભદ્રસ્વામીકૃત રત્નકરંડશ્રાવકાચારમાં ૧૨૫મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :-’

આલોચ્ય સર્વમેનઃ કૃતકારિતમનુમતં ચ નિર્વ્યાજમ્ ।
આરોપયેન્મહાવ્રતમામરણસ્થાયિ નિઃશેષમ્ ।।

જે કાંઈ મેં ‘કરેલા,...’ વિકારીભાવ, ‘કરાવેલા અને અનુમોદેલા...’ આહાહા...! મારા આત્માના સ્વભાવ સિવાય જેટલા વિકલ્પો પરદ્રવ્ય સંબંધી થાય એ બધા કર્યા હોય, કરાવ્યા હોય, અનુમોદ્યા હોય, એ ‘સર્વ પાપને કપટરહિતપણે...’ શુદ્ધ સ્વભાવ છે, અનંત અનાકુળ આનંદનો સાગર છે તેને હું કપટરહિત એટલે છે રીતે તેમાં જાવ ઇં. છે એ રીતે એમાં રહું ઇં. ‘કપટરહિતપણે આલોચીને,...’ કપટરહિતપણે જોઈને, જાણીને. ‘મરણપર્યંત રહેનારું,...’ આહાહા...! દેહ છૂટે ત્યાં સુધી રહેનારું. ક્ષણિક પણ નહિ. ત્યાં સુધી રહેનારું એ ‘નિઃશેષ (-પરિપૂર્ણ) મહાવ્રત ધારણ કરવું.’ આનું નામ મહાવ્રત. એ મહાવ્રત હોય ત્યાં સ્થિરતા હોય એમ કહે છે. મહાવ્રત એને હોય કે જેને સ્થિરતા હોય છે. મહાવ્રત તો વિકલ્પ છે. નિશ્ચયમહાવ્રત છે એ આત્માની સ્વરૂપ સ્થિરતા છે. વ્યવહાર મહાવ્રત છે એ સ્થિરતા સહિતની ભૂમિકામાં શુભ વિકલ્પ છે. પણ એ શુભ વિકલ્પ પણ કોને હોય? કહે છે. અંતરમાં નિશ્ચય દર્શન-જ્ઞાન થયું હોય અને સ્વરૂપની સ્થિરતા પણ થઈ હોય, અંતરમાં જામ્યો હોય, એને શુભ વિકલ્પનું મહાવ્રત હોય એ પુણ્યબંધનું કારણ છે. નિશ્ચયવ્રત છે એ સ્વરૂપમાં ઠરવું. એ નિશ્ચયવ્રત એ સંવરનું કારણ છે. આહાહા...!

‘કપટરહિતપણે આલોચીને,...’ આહાહા...! શું કહે છે? સાધુપણાનો દેખાવ કરવો અને અંદરમાં રાગરહિત દશા (હોય) નહિ એ કપટરહિત છે, કહે છે. આહાહા...! આ તો કપટરહિત જેવો છે તેવો. આહાહા...! ‘આલોચીને, મરણપર્યંત રહેનારું,...’ દેહ છૂટે ત્યાં સુધી રહેનારું.

આહાહા...! 'નિ:શેષ (-પરિપૂર્ણ) મહાવ્રત ધારણ કરવું.' એ પરિપૂર્ણ મહાવ્રત ધારણ કરું છું, એમ પાછું. આહાહા...! નિશ્ચયથી મહાવ્રત સ્થિરતારૂપ છે. વ્યવહારથી મહાવ્રત વિકલ્પરૂપ છે.

‘વળી (આ ૧૦૭મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ શ્લોક કહે છે) :-’

શ્લોક-૧૫૨

તથા હિ -

આલોચ્યાલોચ્ય નિત્યં સુકૃતમસુકૃતં ઘોરસંસારમૂલં-
શુદ્ધાત્માનં નિરુપધિગુણં ચાત્મનૈવાવલમ્બે ।
પશ્ચાદુચ્ચૈઃ પ્રકૃતિમખિલાં દ્રવ્યકર્મસ્વરૂપાં
નીત્વા નાશં સહજવિલસદ્ધોધલક્ષ્મીં વ્રજામિ ॥૧૫૨॥

[શ્લોકાર્થ :-] ઘોર સંસારનાં મૂળ એવા સુકૃત અને દુષ્કૃતને સદા આલોચી આલોચીને હું નિરુપાધિક (-સ્વાભાવિક) ગુણવાળા શુદ્ધ આત્માને આત્માથી જ અવલંબું છું. પછી દ્રવ્યકર્મસ્વરૂપ સમસ્ત પ્રકૃતિને અત્યંત નાશ પમાડીને સહજવિલસતી જ્ઞાનલક્ષ્મીને હું પામીશ. ૧૫૨.

શ્લોક-૧૫૨ ઉપર પ્રવચન

‘વળી (આ ૧૦૭મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ શ્લોક કહે છે) :-’

આલોચ્યાલોચ્ય નિત્યં સુકૃતમસુકૃતં ઘોરસંસારમૂલં-
શુદ્ધાત્માનં નિરુપધિગુણં ચાત્મનૈવાવલમ્બે ।
પશ્ચાદુચ્ચૈઃ પ્રકૃતિમખિલાં દ્રવ્યકર્મસ્વરૂપાં
નીત્વા નાશં સહજવિલસદ્ધોધલક્ષ્મીં વ્રજામિ ॥૧૫૨॥

શ્લોકાર્થ :- ‘ઘોર સંસારનાં મૂળ...’ આહાહા...! ‘ઘોર સંસારનાં મૂળ...’ પુણ્ય અને પાપના ભાવ, શુભભાવ અને અશુભભાવ ઘોર સંસારનું મૂળ છે. આહાહા...! છે? ‘સુકૃત અને દુષ્કૃતને...’ સુકૃત હોય-ભક્તિ, વંદના, મંદિર સ્થાપન, એની પ્રતિષ્ઠા, એનું વગેરે.. લાખો માણસો ભેગા થાય, એમાં ભગવાનની સ્તુતિ થાય, વંદન થાય એ બધા શુભભાવ સુકૃત

છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- ઘોર સંસારનું મૂળ તો શુભાશુભમાં રુચિ છે.

ઉત્તર :- એ બીજ જ સંસાર છે. શુભભાવ જ સંસાર છે, પોતે સંસાર છે. આ આકરી વાત છે.

જૈનધર્મ, જૈનધર્મ એ વીતરાગભાવથી ઉત્પન્ન થાય છે. જૈનપણું એ વીતરાગભાવ છે. આત્મા વીતરાગસ્વભાવ જ છે. જૈનધર્મ એ કોઈ નવી ચીજ નથી. એ વસ્તુસ્વભાવ જ વીતરાગ છે. આત્મા આત્માથી, એમ આવ્યું હતું ને? વીતરાગ સ્વભાવ છે એ વીતરાગભાવથી પોતે પોતાને જાણે, રાગથી કે વિકલ્પથી એ જણાય નહિ. આહાહા..! ઘણી ધીરજ જોઈએ, ઘણી પ્રયત્નની ગરજ જોઈએ. આહાહા..! આવો અવસર ક્યારે આવે? એને મોંઘપ લાગવી જોઈએ. આહાહા..! અનંત કાળમાં ક્યાં ફરતાં? ક્યાં રખડતાં? ક્યાંથી આવીને ઉપજ્યા ? એનો એને ભવનો ભય હોવો જોઈએ. ભવના ભયનો ડર હોવો જોઈએ. એ આ વિચાર કરે છે.

શુભ અને અશુભ બેય. જે ભાવે તીર્થંકરગોત્ર બંધાય એ પણ શુભભાવ (છે). એ સંસારનું મૂળ છે. કારણ કે તીર્થંકરપ્રકૃતિ બંધાય છે. ન્યાં પ્રકૃતિ બંધાય છે. સ્વભાવ એકત્વ થતો નથી. સ્વભાવની એકાગ્રતા ત્યાં નથી. ત્યાં તો પ્રકૃતિનો બંધ પડે છે. જે ભાવે બંધ પડે એ ધર્મ કેમ હોય? આહાહા..! સહન કરવું કઠણ પડે.

મુમુક્ષુ :- આમાં તો સ્પષ્ટ લખેલું છે પણ છેલ્લા ૨૦૦ વર્ષમાં કોઈ આવું સ્પષ્ટ કહી શક્યું નથી.

ઉત્તર :- બધાએ સ્પષ્ટ કરી નાખ્યું. આણે ચોખ્ખું કરી નાખ્યું. આ તો 'નિયમસાર' છે ને? 'સમયસાર' છે, 'પંચાસ્તિકાય' છે, 'અષ્ટપાહુડ' છે. બધે સ્પષ્ટ કરી નાખ્યું છે. વ્યવહારનો જ્યાં અધિકાર હોય ત્યાં વ્યવહારનું વર્ણન આવે. પણ એ બધું જાણવા માટે. એ ભૂમિકાએ આવું હોય એમ જાણવા માટે વ્યવહારે વ્યવહાર આદરણીય પણ કહેવાય. વ્યવહારે વ્યવહાર, વ્યવહારનય વ્યવહારે પૂજ્ય પણ કહેવાય. વ્યવહારે વ્યવહાર પૂજ્ય, નિશ્ચયથી નહિ. આહાહા..! 'પદ્મનંદિ' (આચાર્ય) છે. વ્યવહારનયને વ્યવહારથી પૂજ્ય કહેવાય, નિશ્ચયથી તો છે નહિ. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- બેમાં સાચી વાત કઈ?

ઉત્તર :- બેય સાચી છે. છે એમાં એમ સાચી છે. છે. પણ એનાથી થાય એ વાત ખોટી છે. નિશ્ચય પણ છે અને અધૂરો હોય ત્યારે વ્યવહાર પણ છે. છે એ બેય સાચા છે. છે એમાં એટલું. છે અપેક્ષાએ સાચા છે. પણ વ્યવહારથી નિશ્ચય થાય એ વાત ખોટી છે. આહાહા..! આવી વાત છે.

એટલે અહીંયાં કહ્યું. પાઠમાં પાઠ છે ને? જુઓને! 'સુકૃત અને દુષ્કૃત...' એવો પાઠ છે. સુકૃત અને અસુકૃત. શુભભાવ અને અશુભભાવ. આહાહા..! ભગવાનની માળા ગણે

એ બધો શુભભાવ છે, ધર્મ નથી. એ શુભ હોય કે અશુભ હોય, બેય ઘોર સંસારનું મૂળ (છે). આહાહા...! શુભભાવથી પુણ્ય બાંધીને ક્યાં જશે? ત્યાં પછી પાપ બાંધીને ક્યાં જશે? આહાહા...! નરક ને નિગોદમાં... આહાહા...! પછી તો ક્યાંય પત્તો નહિ ખાય. મનુષ્યપણે તેને સાંભળવાનું મળે, વિચારવાનું મળે. ત્યાં તો પછી ચાર ગતિમાં રખડવું (છે). આહાહા...! તિર્યચના અવતાર, સિંહના, વાઘના (અવતાર), મરીને પાછા નરકમાં જાય. આહા...! દુનિયાની સિફારીશ ત્યાં કામ ન આવે. કે અમને બહુ માનતા હતા અને વખાણતા હતા માટે અમે કાંઈક સારા છીએ. એમ કામ ન આવે. આહાહા...!

‘સુકૃત અને દુષ્કૃત...’ શુભભાવ અને અશુભભાવ બેય ઘોર સંસારનું મૂળ (છે). સંસારમાં રખડવાનું મૂળ. શરીર સંસાર છે, રાગ સંસાર છે અને એ શુભભાવ મારો છે એવો મિથ્યાત્વ એ સંસાર છે. આહાહા...! એની વાત છે ને? અહીં એ વાત કરવી છે. ‘સુકૃત અને દુષ્કૃતને સદા આલોચી આલોચીને...’ આહાહા...! સુકૃતને અને દુષ્કૃતને જોઈને, જાણીને... આહાહા...! કે આ શુભ છે અને આ અશુભ છે. એ બેયને જાણીને ‘હું નિરુપાધિક...’ હું તો એ શુભ-અશુભરહિત નિરુપાધિક છું. શુભ અને અશુભભાવ તો ઉપાધિ છે, મેલ છે, બંધનું કારણ છે. આહાહા...!

‘હું નિરુપાધિક (-સ્વાભાવિક) ગુણવાળા શુદ્ધ આત્માને...’ નિરુપાધિક ગુણવાળો શુદ્ધ આત્મા, અંદર પવિત્ર પ્રભુ પુણ્ય અને પાપના પરિણામથી રહિત (મોજૂદ છે). આહાહા...! કેમ બેસે? હજી તો શરીરથી જુદો છે કે નહિ, એ વાત પણ બેસવી કઠણ પડે. શરીર અને આત્મા એક થઈને બેઠો છે અંદર. શરીર ચાલે તો આત્મા ચાલે છે. શરીર બોલે તો આત્મા બોલે, શરીરમાં દુઃખ થાય તો મને થાય, શરીરમાં રોગ થાય તો મને રોગ થાય. એ શરીરની દશાને જે આત્મા માને હવે એને રાગ વિનાનો આત્મા (કેમ બેસે?). આહાહા...! એને અવસર ઘણો જોઈએ. પુરુષાર્થનો નિવૃત્તિનો (ઘણો જોઈએ). આહાહા...!

‘હું નિરુપાધિક (સ્વાભાવિક)...’ નિરુપાધિકની વ્યાખ્યા કરી. ‘(-સ્વાભાવિક) ગુણવાળા...’ ઓલા શુભ અને અશુભભાવ એ સ્વાભાવિક નથી. એ વિભાવિક છે. શુભ અને અશુભભાવ એ વિભાવિક. આ ‘(-સ્વાભાવિક) ગુણવાળા શુદ્ધ આત્માને આત્માથી જ અવલંબું છું.’ શુદ્ધ આત્માને... આહાહા...! પવિત્ર આત્મા આનંદનો નાથ મહાપ્રભુ આનંદનો અતીન્દ્રિય સાગર ભર્યો છે. એને અતીન્દ્રિય આનંદના નાથને, અતીન્દ્રિય આનંદથી... આહાહા...! ‘આત્માથી જ અવલંબું છું.’ ‘શુદ્ધ આત્માને આત્માથી જ અવલંબું છું.’ રાગથી આત્માને અવલંબાય નહીં અને દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામથી આત્માનું અવલંબન ન લેવાય. એ તો વિકાર છે. આહાહા...! અત્યારે તો શુભભાવ, બસ. શુભભાવ... શુભભાવ... શુભભાવ... ધમાલ-ધમાલ મોટી. અહીં તો કહે છે, અંદરમાં સમાઈ જવાની વાત છે. બહારમાં જેટલા વિકલ્પ ઊઠે એ બધા બંધના કારણ છે. આહાહા...! ચાહે તો મંદિર બનાવે, લાખ, પચાસ લાખ,

કરોડ ખર્ચે. એમાં રાગની મંદતા હોય તો શુભ છે, પુણ્ય છે. ધર્મ-બર્મ નહિ. એનાથી ધર્મ થતો નથી. આહાહા..! આકરી વાત છે. પછી...

‘આત્માને આત્માથી જ અવલંબું છું.’ આત્માને આત્માથી એટલે વીતરાગભાવથી. એમ. રાગભાવથી નહિ. વીતરાગસ્વરૂપને વીતરાગભાવથી અવલંબું છું. આહાહા..! આત્મા વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ છે. ત્રિકાળી વીતરાગ ચૈતન્યની પ્રતિમા છે, એને હું વીતરાગભાવથી નમું છું. આહાહા..! તેને અવલંબું છું. વીતરાગભાવને વીતરાગભાવથી અવલંબું છું. આહાહા..! વીતરાગભાવને રાગથી અવલંબન થાય, એમ બનતું નથી. આહાહા..! આવું આકરું કામ. હજી તો શુભને માટે નિવૃત્તિ મળે નહિ. એને ઠેકાણે અહીં કહે છે કે શુભ કરે એ સંસાર છે. એ આત્મા નહિ. એ તો ઉપાધિ છે. ઉપાધિ એટલે સ્વભાવ નહિ. આહાહા..! એટલે આત્મા અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન વીતરાગમૂર્તિ નિર્વિકલ્પસ્વરૂપ, તેને હું અવલંબું છું.

‘આત્માને આત્માથી જ...’ પોતે વીતરાગભાવને વીતરાગભાવથી જ. જુઓ! ‘થી જ...’ છે. એકાંત છે. કથંચિત્ રાગથી પણ આત્માને અવલંબે અને કથંચિત્ વીતરાગભાવથી આત્માને અવલંબે, એમ કથંચિત્ નથી. ઘણા વખતથી ઇ ચાલે છે ને. કથંચિત્ રાગથી પણ થાય, કથંચિત્ વીતરાગતાથી થાય. અહીં કહે છે કે આત્માને આત્માથી જ. આહાહા..!

‘પછી દ્રવ્યકર્મસ્વરૂપ સમસ્ત પ્રકૃતિને અત્યંત નાશ પમાડીને...’ દ્રવ્યકર્મ અને ભાવકર્મને નાશ પમાડી. ‘પછી દ્રવ્યકર્મસ્વરૂપ સમસ્ત પ્રકૃતિ...’ ૧૪૮ (પ્રકૃતિ). ‘અત્યંત નાશ પમાડીને...’ ફરીને પ્રકૃતિ આવે નહિ, બંધાય નહિ એ રીતે. ‘સહજવિલસતી જ્ઞાનલક્ષ્મીને હું પામીશ.’ આહાહા..! આત્માને આત્માથી અવલંબતા... આહાહા..! દ્રવ્યકર્મનો નાશ કરી અને હું સહજ જ્ઞાનવિલસતી જ્ઞાનલક્ષ્મી આત્માની અંદર ભરી છે, જ્ઞાન જ્ઞાનસ્વરૂપ અંદર પૂર્ણ ભર્યું છે. એ ‘જ્ઞાનલક્ષ્મીને હું પામીશ.’ એમ નિશ્ચય કર્યો છે. હું પામીશ. મુનિ છવ્રસ્થ છે. પંચમઆરાના છે. આહાહા..! આત્મા અંદર આનંદનો નાથ પ્રભુ, અતીન્દ્રિય આનંદ, એ અતીન્દ્રિય આનંદની દશાથી અતીન્દ્રિય આનંદ જણાય એવો છે. ઇન્દ્રિયના વિષય અને રાગથી તે જણાય એવો નથી. આહાહા..!

એથી કહે છે, હું તો દ્રવ્યકર્મનો નાશ કરી, સમસ્ત પ્રકૃતિનો અત્યંત નાશ (કરી). અત્યંત નાશ પાછો. બધી પ્રકૃતિનો અને અત્યંત નાશ પમાડીને, મૂળમાંથી ઉખેડી નાખીને ‘સહજવિલસતી જ્ઞાનલક્ષ્મીને...’ સહજ સ્વરૂપ જ્ઞાન અને આનંદલક્ષ્મી ભગવાનમાં ભરી છે. એને ‘હું પામીશ.’ આ આલોચના. આહાહા..! અંદરમાં નિધાન ભર્યું છે. આત્મા એટલે અંતર આનંદ અને જ્ઞાનનું નિધાન છે. એ નિધાન ઉપર નજર જતાં સ્થિરતા થાય છે, તેમાં હું રહીશ. આહાહા..! એમ કહે છે. રાગાદિ જે થાય એને હું છોડી દઉં છું.

ગાથા-૧૦૮

આલોચનમાલુંછણ વીચડીકરણં ચ ભાવસુદ્ધી ય।
 ચઠવિહમિહ પરિકહિયં આલોચનલક્ષણં સમયે।।૧૦૮।।
 આલોચનમાલુંછનમવિકૃતિકરણં ચ ભાવશુદ્ધિશ્ચ।
 ચતુર્વિધમિહ પરિકથિતં આલોચનલક્ષણં સમયે।।૧૦૮।।

આલોચનાલક્ષણભેદકથનમેતત્ ।

ભગવદર્હન્મુખારવિન્દવિનિર્ગતસકલજનતાશ્રુતિસુભગસુન્દરાનન્દનિષ્પન્દનક્ષરાત્મકદિવ્યધ્વનિ-
 પરિજ્ઞાનકુશલચતુર્થજ્ઞાનધરગૌતમમહર્ષિમુખકમલવિનિર્ગતચતુરસન્દર્ભગર્ભીકૃતરાદ્ધાન્તાદિ-
 સમસ્તશાસ્ત્રાર્થસારસર્વસ્વીભૂતશુદ્ધનિશ્ચયપરમાલોચનાયાશ્ચત્વારો વિકલ્પા ભવન્તિ । તે
 વક્ષ્યમાણસૂત્રચતુષ્ટયે નિગદ્યન્તે ઇતિ ।

આલોચનાનું, રૂપ ચઠવિધ વર્ણવ્યું છે શાસ્ત્રમાં,
 —આલોચના, આલુંછના, અવિકૃતિકરણ ને શુદ્ધતા. ૧૦૮.

અન્વયાર્થ :- [ઇહ] હવે, [આલોચનલક્ષણં] આલોચનાનું સ્વરૂપ [આલોચનમ્]
^૧આલોચન, [આલુંછનમ્] ^૨આલુંછન, [અવિકૃતિકરણમ્] ^૩અવિકૃતિકરણ [ચ] અને
 [ભાવશુદ્ધિઃ ચ] ^૪ભાવશુદ્ધિ [ચતુર્વિધં] એમ ચાર પ્રકારનું [સમયે] શાસ્ત્રમાં [પરિકથિતમ્]
 કહ્યું છે.

ટીકા :- આ, આલોચનાના સ્વરૂપના ભેદોનું કથન છે.

ભગવાન અર્હંતના મુખારવિદ્ધથી નીકળેલો, (શ્રવણ માટે આવેલ) સકળ જનતાને શ્રવણનું
 સૌભાગ્ય મળે એવો, સુંદર-આનંદસ્વંદી (સુંદર-આનંદઝરતો), અનક્ષરાત્મક જે દિવ્યધ્વનિ,
 તેના પરિજ્ઞાનમાં કુશળ ચતુર્થજ્ઞાનધર (મન:પર્યયજ્ઞાનધારી) ગૌતમમહર્ષિના મુખકમળથી

૧. પોતે પોતાના દોષો સૂક્ષ્મતાથી જોઈ જવા અથવા ગુરુ પાસે પોતાના દોષોનું નિવેદન કરવું તે વ્યવહાર-આલોચન છે. નિશ્ચય-આલોચનનું સ્વરૂપ ૧૦૮મી ગાથામાં કહેવામાં આવશે.
૨. આલુંછન = (દોષોનું) આલુંચન અર્થાત્ ઉખેડી નાખવું તે
૩. અવિકૃતિકરણ = વિકારરહિતતા કરવી તે
૪. ભાવશુદ્ધિ = ભાવોને શુદ્ધ કરવા તે

નીકળેલી જે ચતુર વચનરચના, તેના ગર્ભમાં રહેલા રાદ્વાંતાદિ (-સિદ્ધાંતાદિ) સમસ્ત શાસ્ત્રોના અર્થસમૂહના સારસર્વસ્વરૂપ શુદ્ધ-નિશ્ચય-પરમ-આલોચનાના ચાર ભેદો છે. તે ભેદો હવે પછી કહેવામાં આવતાં ચાર સૂત્રોમાં કહેવાશે.

ગાથા-૧૦૮ ઉપર પ્રવચન

ગાથા-૧૦૮.

આલોચનમાલુંછણ વીયડીકરણં ચ ભાવસુદ્ધી ય।
 ચઠવિહમિહ પરિકહિયં આલોચનલક્ષણં સમણ।।૧૦૮।।
 આલોચનાનું રૂપ ચઉવિધ વર્ણવ્યું છે શાસ્ત્રમાં,
 —આલોચના, આલુંછના, અવિકૃતિકરણ ને શુદ્ધતા. ૧૦૮.

‘ટીકા :- આ, આલોચનાના સ્વરૂપના ભેદોનું કથન છે.’ આત્મા સિવાય પરવસ્તુ કેવી છે એને જોવું, જાણવું. એ પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતાં, બીજી ચીજને એ જાણે-દેખે. એમાં રહે નહિ, ઠરે નહિ. ઠરે આત્મામાં. એનું નામ અહીંયાં આલોચના છે, એનું નામ સંવર છે. એ ‘આલોચનાના સ્વરૂપના ભેદોનું કથન છે.’

‘ભગવાન અર્હતના મુખારવિદથી નીકળેલો,...’ આહાહા...! મુનિરાજ પોતે કહે છે, ‘ભગવાન અર્હતના મુખારવિદ...’ મુખરૂપી અરવિદ-કમળ. ભગવાન અર્હતના મુખરૂપી કમળથી ‘નીકળેલો (શ્રવણ માટે આવેલ)...’ આહાહા...! ‘સકળ જનતાને શ્રવણનું સૌભાગ્ય મળે એવો,...’ આહાહા...! સર્વજ્ઞની વાણી હોય એ સૌભાગ્ય પ્રાણી હોય એને મળે. આહા...! ભાગ્યવંતને મળે. ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ, એની જે વાણી-ઠું ધ્વનિ-દિવ્યધ્વનિ-એ તો ભાગ્યવાનને મળે, એમ કહે છે. આહાહા...!

એવો જે, ‘સૌભાગ્ય મળે એવો, સુંદર-આનંદસ્વંદી (સુંદર-આનંદઝરતો), અનક્ષરાત્મક જે દિવ્યધ્વનિ,...’ આહાહા...! સુંદર આનંદઝરતો... આહાહા...! વાણી, હોં! દિવ્યધ્વનિ. આનંદમાં આનંદનું લખાણ આવે ને. આનંદનું કથન આવે છે ને? એટલે ‘(સુંદર આનંદઝરતો), અનક્ષરાત્મક...’ અક્ષર જેમાં નથી. આપણે જે ભાષા બોલાય એ નહિ, ત્યાં ઠું ધ્વનિ છે. ‘ઠુંકાર ધ્વનિ સુનિ અર્થ ગણધર વિચારે, રચી આગમ ઉપદેશે ભવિક જીવ સંશય નિવારે.’ આખા શરીરમાંથી ઠું છૂટે, ઠું. હોઠ બંધ હોય, કંઠ હલે નહિ. ઠું એવો અવાજ (નીકળે). કેવો છે ઠું? અનક્ષરાત્મક. અક્ષરસ્વરૂપ નથી. ઠું છે એ અનઅક્ષર છે. એવી ‘દિવ્યધ્વનિ,...’ એવી ભગવાનની દિવ્યધ્વનિ... આહાહા...! સાક્ષાત્ તીર્થંકર ત્રિલોકનાથ પરમાત્માની દિવ્યધ્વનિ-અવાજ. આહાહા...!

‘મુખારવિદથી નીકળેલો (શ્રવણ માટે આવેલ) સકળ જનતાને શ્રવણનું સૌભાગ્ય...’

જનતાને સાંભળવા મળતું હોય એ સૌભાગ્ય છે, કહે છે. આહાહા...! ‘મળે એવો, સુંદર-આનંદસ્વંદી (સુંદર-આનંદઝરતો), અનક્ષરાત્મક જે દિવ્યધ્વનિ,...’ આહાહા...! અક્ષરધ્વનિમાં આનંદનું સ્વરૂપ આવે છે, એમ કહે છે. દિવ્યધ્વનિમાં અને શ્રોતાને પણ એ રીતે અતીન્દ્રિય આનંદ આત્મા, એની વાત કરે છે. મુખ્યપણે આનંદની ધ્વનિ છે. દિવ્યધ્વનિ એ મુખ્ય આનંદની ધ્વનિ છે. અને સાંભળનાર પણ એમાંથી તારવીને આનંદને તારવે છે. ભગવાન અતીન્દ્રિય આનંદ કરાવવા માગે છે. આહાહા...! બીજી બધી વાત કાઢી નાખી.

‘સુંદર-આનંદસ્વંદી (સુંદર-આનંદઝરતો), અનક્ષરાત્મક જે દિવ્યધ્વનિ,...’ આહાહા...! એવી જે વાણી, એ વાણીને અહીંયાં આનંદસ્વંદી કીધી. કેમકે એ તો નિમિત્ત છે પણ સાંભળનારને અતીન્દ્રિય આનંદ પોતાથી પ્રગટે છે એથી નિમિત્તને પણ અનંત-આનંદસ્વંદી એમ છે. એ અનંત આનંદ દેનારી વાણી છે, એમ કહ્યું. આહાહા...! અને એના સાંભળનારનું સૌભાગ્ય છે. એ આત્માની વાણી સાંભળવી એ તો સૌભાગ્યવંતને મળે છે, કહે છે. આહાહા...!

‘સુંદર-આનંદસ્વંદી, અનક્ષરાત્મક...’ ભગવાનને આવી વાણી ન હોય. કેવળ થાય એટલે હોઠ બંધ હોય, કંઠ હલે નહિ. ઝૂં ધ્વનિ આખા શરીરમાંથી નીકળે. ઝૂંધ્વનિ શરીરમાંથી નીકળે. એને અહીંયાં અનક્ષરાત્મક કીધી છે. એ દિવ્યધ્વનિ.

‘તેના પરિજ્ઞાનમાં કુશળ...’ દિવ્યધ્વનિના પરિ એટલે સમસ્ત પ્રકારે જ્ઞાનમાં કુશળ. આહાહા...! એવા જ્ઞાનમાં કુશળ ‘ચતુર્થજ્ઞાનધર...’ ચાર જ્ઞાનના ધરનારા. ‘(મન:પર્યયજ્ઞાનધારી)...’ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મન:પર્યયજ્ઞાન (એ) ચાર જ્ઞાનના ધરનારા. ‘ગૌતમમહર્ષિના મુખકમળથી નીકળેલી...’ આહાહા...! ગૌતમમહર્ષિ સંત-મુનિ, એના મુખકમળથી નીકળેલી ‘જે ચતુર વચનરચના,...’ ‘ગૌતમે’ રચના કરીને? ‘ઝૂં ધ્વનિ સુનિ અર્થ ગણધર વિચારે, રચી આગમ ઉપદેશ...’ વાણીમાંથી આગમ રચે, એ આગમ સાંભળીને ‘ભવ્યજીવ સંશય નિવારે.’ આહાહા...! એવા જે ‘ગૌતમમહર્ષિના મુખકમળથી નીકળેલી જે ચતુર વચનરચના, તેના ગર્ભમાં રહેલા સિદ્ધાંતાદિ (–સિદ્ધાંતાદિ)...’ એની વાણીમાં રહેલા સિદ્ધાંત. આહાહા...! દ્રવ્યાનુયોગાદિના સિદ્ધાંતો એની વાણીમાં રહ્યા છે. જે વસ્તુ સિદ્ધ થઈ ગઈ છે, સિદ્ધ છે, સત્ય છે, બરાબર છે એવા સિદ્ધાંતો તેની વાણીમાં નીકળે છે.

‘સમસ્ત શાસ્ત્રોના અર્થસમૂહના સાર...’ આહાહા...! ચારે અનુયોગના શાસ્ત્રોના અર્થસમૂહ. એના અર્થનો સમૂહ બધો. એનો ‘સારસર્વસ્વરૂપ શુદ્ધ-નિશ્ચય-પરમ-આલોચનાના...’ આહાહા...! શુદ્ધ નિશ્ચય આત્માનું આલોચન. અંતર્મુખ પ્રભુને જોવા માટેનું અને રાગને ભિન્ન પાડવાનું આલોચન. ધર્મને ‘શુદ્ધ-નિશ્ચય-પરમ-આલોચનાના ચાર ભેદો (કહ્યા) છે.’ ભગવાનના મુખેથી નીકળેલું છે અને ગૌતમે આ રચ્યું છે. આલોચનાના ચાર પ્રકાર. ‘તે ભેદો હવે પછી કહેવામાં આવતાં ચાર સૂત્રોમાં કહેવાશે.’ આહાહા...!

નીચે છે ને? ‘પોતે પોતાના દોષો સૂક્ષ્મતાથી જોઈ જવા અથવા ગુરુ પાસે પોતાના

દોષોનું નિવેદન કરવું તે વ્યવહાર-આલોચન છે.' એ વિકલ્પ છે અને શુભભાવ છે. આહાહા..! પોતાના દોષોનું ગુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત લેવું, આલોચના કરવી એ વ્યવહાર છે. 'નિશ્ચય-આલોચનાનું સ્વરૂપ ૧૦૮મી ગાથામાં કહેવામાં આવશે.' અંદર આગળ આવશે. ૧૦૮ પછી. નિશ્ચય આલોચના તો અંદરનું સ્વરૂપ (છે). વાત એ છે કે સારમાં સાર ચૈતન્યતત્ત્વ છે. એ તત્ત્વની જેને મહિમા નથી એને આ પુણ્ય અને પાપની મહિમા અને એના ફળની, બહારની સામગ્રીની મહિમા (છે). એમાં એ ઘૂંચવાઈ ગયો છે. અંદરની વાત એક કોર રહી ગઈ. આત્મા પોતે જે મહાપ્રભુ અંદર છે, એની પ્રભુતા અંદર રહી ગઈ અને મહિમા આપી પરમાં, કાં પુણ્યમાં, કાં પાપમાં, કાં પુણ્યફળમાં. આ મહારાજા છે, મહારાણી છે, શેઠિયા છે, શેઠિયાની વહુ છે. એવા બધા ભિખારાને મહાત્મ્ય આપ્યા અને બાદશાહને ભિખારી માન્યો. આહાહા..! પૈસાવાળા હોય, આબરૂવાળા હોય તો ઓ..હો..હો..! ભારે આબરૂ! ભારે પૈસાવાળા છે!

આ તો 'સમસ્ત શાસ્ત્રોના અર્થસમૂહના સારસર્વસ્વરૂપ શુદ્ધ-નિશ્ચય-પરમ-આલોચનાના ચાર ભેદો છે. તે ભેદો હવે પછી કહેવામાં આવતાં ચાર સૂત્રોમાં કહેવાશે.' કળશ છે. કળશ છે ને?

[હવે આ ૧૦૮મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતા ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

શ્લોક-૧૫૩

(હિંદ્રવજ્રા)

આલોચનાભેદમમું વિદિત્વા
મુક્ત્યંગનાસંગમહેતુભૂતમ્ ।
સ્વાત્મસ્થિતિં યાતિ હિ ભવ્યજીવઃ
તસ્મૈ નમઃ સ્વાત્મનિ નિષ્ઠિતાય ॥૧૫૩॥

[શ્લોકાર્થ :-] મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના સંગમના હેતુભૂત એવા આ આલોચનાના ભેદોને જાણીને જે ભવ્ય જીવ ખરેખર નિજ આત્મામાં સ્થિતિ પામે છે, તે સ્વાત્મનિષ્ઠિતને (—તે નિજાત્મામાં લીન ભવ્ય જીવને) નમસ્કાર હો. ૧૫૩.

શ્લોક-૧૫૩ ઉપર પ્રવચન

આલોચનાભેદમમું વિદિત્વા
 મુક્ત્યંગનાસંગમહેતુભૂતમ્ ।
 સ્વાત્મસ્થિતિં યાતિ હિ ભવ્યજીવઃ
 તસ્મૈ નમઃ સ્વાત્મનિ નિષ્ઠિતાય ॥૧૫૩॥

આહાહા...! ‘મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના સંગમના હેતુભૂત...’ આહાહા...! મોક્ષ એટલે આત્માની નિર્મળ આનંદદશા. નિર્મળ અતીન્દ્રિય આનંદની દશા એ મોક્ષ. એ મોક્ષ એ મુક્તિરૂપી સ્ત્રી. મોક્ષરૂપી સ્ત્રી. ક્યાંથી આવ્યો? પ્રકાશ આવ્યો? ઉપરનો આવ્યો? તડકામાં આવ્યો. તડકાનો પ્રકાશ દેખાય... કુદરતના તડકે. બહુ ચોખ્ખું દેખાય.

‘મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના સંગમના હેતુભૂત...’ અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ તે મોક્ષ. અતીન્દ્રિય આનંદ, અતીન્દ્રિય આનંદ આત્માનો સ્વભાવ, તે અતીન્દ્રિય આનંદની વ્યક્તતા-પ્રગટતાનો લાભ તે મોક્ષ. એવા મોક્ષના મોક્ષરૂપી સ્ત્રી, એનો સંગમ એટલે સંયોગ, એના હેતુભૂત. એનો મોક્ષલક્ષ્મીનો સંબંધ થવો, એનો ‘હેતુભૂત એવા આ આલોચનાના ભેદોને જાણીને જે ભવ્યજીવ ખરેખર નિજ આત્મામાં સ્થિતિ પામે છે,...’ ખરેખર નિજ આત્મામાં સ્થિતિ પામે છે. બધું જાણીને કરવાનું પાછું આ છે. અંતર ચૈતન્યહીરો, ચૈતન્યરૂપી માણેક મહા છે. આહાહા...! એવા ચૈતન્ય હીરા ઉપર સ્થિતિ કરીને... આહા...! સ્થિતિ પામે છે.

‘જે ભવ્ય જીવ ખરેખર નિજ આત્મામાં સ્થિતિ પામે છે, તે સ્વાત્મનિષ્ઠિતને...’ નિજાત્મામાં લીન ભવ્યજીવને નિષ્ઠિતને ‘સ્વાત્મનિષ્ઠિતને (–તે નિજાત્મામાં લીન ભવ્ય જીવને) નમસ્કાર હો.’ આ મુનિરાજને પણ પ્રમોદ આવ્યો છે. અહો...! જે કોઈ અંતર આત્મા આનંદસ્વરૂપ, એમાં જે સ્થિતિ પામ્યા છે. આહાહા...! અને એના હેતુભૂત આલોચના કરીને નિજ આત્મામાં સ્થિતિ પામે છે તેને અમારો નમસ્કાર! આહાહા...! અલૌકિક વાત છે. આહાહા...! અહીં શુભની તો આમાં વાત પણ નથી. વાત છે એ આવી કે સુકૃત છે એ સંસારનું કારણ છે. કેટલાક પંડિતો એ કહે છે કે, જરી શુભ કરો. ચરણાનુયોગમાં એને કરવાનું આવે છે. એ કરવાનું કહ્યું છે એ તો અંદર આવે છે એ જાણવા માટે. વ્યવહારે જાણવા માટે કહ્યું છે. આહાહા...! ભગવાન પરમાનંદની મૂર્તિ અંદર, એને તો વ્યવહાર સ્પર્શતો પણ નથી. વ્યવહારને નિશ્ચય અડતો પણ નથી. નિશ્ચયમાં વ્યવહારનો તો અભાવ છે. જે ચીજનો અભાવ છે તેના ભાવથી આત્માને શું થાય? જે ભાવનો આત્મામાં અભાવ છે, એ ભાવથી આત્માને શું લાભ થાય? જે ભાવનો ભાવ અંતરમાં છે એ ભાવથી આત્માને લાભ થાય. આત્માનો

આ વીતરાગભાવ છે, આનંદભાવ છે. એ કીધું ને? આનંદ કીધો ને? અનંત આનંદ નિષ્ઠિતને. આહાહા...! 'સ્વાત્મનિષ્ઠિતને (-તે નિજાત્મામાં લીન ભવ્ય જીવને) નમસ્કાર હો.' આહાહા...! એવા મુનિરાજને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.

પહેલા આવ્યું હતું ને? સુંદર આનંદસ્યંદિ. સુંદર આનંદસ્યંદિ. સુંદર આનંદઝરતો. ઓહોહો...! જેમ ડુંગરમાંથી પાણી ઝરે એમ ભગવાન ઉપર દૃષ્ટિ આપતા આનંદ ઝરે, એમ કહે છે. આત્મા ત્રણલોકનો નાથ અંદર ભગવાન પોતે, એના ઉપર નજર આપતા આનંદ ઝરે. ડુંગર ઉપર પાણી પડતા પાણી ઝરે. આ ભગવાનઆત્મા પણ અતીન્દ્રિય આનંદનો ડુંગર છે. અરે...રે...! આહાહા...!

અરે...! એની દશા. એક લીલ-ફૂગમાં જાય, ફૂગમાં જાય. લીંબડાની એક કટકીમાં અસંખ્ય શરીર, એક શરીરમાં અનંત જીવ. પણ એ ભલે અવગાહન નાની હોય, પણ એ તત્ત્વ આત્મા છે કે નહિ? ફૂલ કે લસણ કે ડુંગળીની એક રાય જેટલી કટકી લ્યો, એમાં અસંખ્ય તો શરીર છે. એક એક શરીરમાં અનંતા અનંતા જીવ છે. એક એક જીવને કાર્મણ અને તૈજસ શરીર બે છે. એ જીવની અનંતી શક્તિ છે. ક્ષેત્રથી નાનું છે. સ્વભાવને ક્ષેત્રની જરૂર નથી. સ્વભાવને ભાવની સામર્થ્યતાની જરૂર છે. આહાહા...! એકેન્દ્રિય જીવ પણ અનંત સામર્થ્યવાળા છે. એ તો આવી ગયું ને? બધે આત્મા જ છે. પર્યાય છોડી દે તો બધે આત્મદ્રવ્ય તો એવો ને એવો ત્રિકાળ રહ્યો છે. ભલે લીલ-ફૂગમાં ગયો હોય કે એક કીડીમાં ગયો અને કષાયખાનામાં ગયો હોય. હજારો ભેંસો કાપતા કારખાનામાં (ગયો હોય). એ બધું પર્યાયમાં છે. દ્રવ્ય તો ત્રિકાળ નિરાવરણ અંદર આખું પડ્યું છે. આહાહા...! કઈ રીતે વાત બેસાડવી? એક સમયની પર્યાય, એમાં એ બધા પાપ અને પુણ્ય છે ને બધા છે. વસ્તુ છે એ તો તદ્દન પાપ અને પુણ્યથી નિરાળી ચૈતન્યધાતુ મુખ્ય વસ્તુ છે. આહાહા...!

ગાથા-૧૦૯

જો પરસદિ અપ્પાણં સમભાવે સંઠવિત્તુ પરિણામં ।

આલોચનમિદિ જાણહ પરમજિણંદસ્સ ઉવણ્ણં ॥૧૦૯॥

યઃ પશ્યત્માત્માનં સમભાવે સંસ્થાપ્ય પરિણામમ્ ।

આલોચનમિતિ જાનીહિ પરમજિનેન્દ્રસ્યોપદેશમ્ ॥૧૦૯॥

इहालोचनास्वीकारमात्रेण परमसमताभावनोक्ता ।

યઃ સહજવૈરાગ્યસુધાસિન્ધુનાથહિંડીરપિંડપરિપાંડુરમંડનમંડલીપ્રવૃદ્ધિહેતુભૂતરા-
કાનિશીથિનીનાથઃ સદાન્તર્મુખાકારમત્યપૂર્વં નિરંજનનિજબોધનિલયં કારણપરમાત્માનં

નિરવશેષેણાન્તર્મુખસ્વસ્વભાવનિરતસહજાવલોકનેન નિરન્તરં પશ્યતિ; કિં કૃત્વા? પૂર્વં નિજપરિણામં સમતાવલંબનં કૃત્વા પરમસંયમીભૂત્વા તિષ્ઠતિ; તદેવાલોચનાસ્વરૂપમિતિ હે શિષ્ય ત્વં જાનીહિ પરમજિનનાથસ્યોપદેશાત્ ઇત્યાલોચનાવિકલ્પેષુ પ્રથમવિકલ્પોડયમિતિ ।

સમભાવમાં પરિણામ સ્થાપી દેખતો જે આત્મને,
તે જીવ છે આલોચના-જિનવરવૃષભ-ઉપદેશ છે. ૧૦૯.

અન્વયાર્થ :- [યઃ] જે (જીવ) [પરિણામમ્] પરિણામને [સમભાવે] સમભાવમાં [સંસ્થાપ્ય] સ્થાપીને [આત્માનં] (નિજ) આત્માને [પશ્યતિ] દેખે છે, [આલોચનમ્] તે આલોચન છે. [ઇતિ] એમ [પરમજિનેન્દ્રસ્ય] પરમ જિનેન્દ્રનો [ઉપદેશમ્] ઉપદેશ [જાનાહિ] જાણ.

ટીકા :- અહીં, આલોચનાના સ્વીકારમાત્રથી પરમસમતાભાવના કહેવામાં આવી છે.

સહજવૈરાગ્યરૂપી અમૃતસાગરના ફીણ-સમૂહના શ્વેત શોભામંડળની વૃદ્ધિના હેતુભૂત પૂર્ણ ચંદ્ર સમાન (અર્થાત્ સહજ વૈરાગ્યમાં ભરતી લાવીને તેની ઉજ્જવળતા વધારનાર) જે જીવ સદા અંતર્મુખાકાર (-સદા અંતર્મુખ જેનું સ્વરૂપ છે એવા), અતિ અપૂર્વ, નિરંજન નિજબોધના સ્થાનભૂત કારણપરમાત્માને નિરવશેષપણે અંતર્મુખ નિજ સ્વભાવનિરત સહજઅવલોકન વડે નિરંતર દેખે છે (અર્થાત્ જે જીવ કારણપરમાત્માને સર્વથા અંતર્મુખ એવું જે નિજ સ્વભાવમાં લીન સહજ-અવલોકન તેના વડે નિરંતર દેખે છે-અનુભવે છે); શું કરીને દેખે છે? પહેલાં નિજ પરિણામને સમતાવલંબી કરીને, પરમસંયમીભૂતપણે રહીને દેખે છે; તે જ આલોચનાનું સ્વરૂપ છે એમ, હે શિષ્ય! તું પરમ જિનનાથના ઉપદેશ દ્વારા જાણ.-આમ આ, આલોચનાના ભેદોમાં પ્રથમ ભેદ થયો.:]

ગાથા-૧૦૯ ઉપર પ્રવચન

૧૦૯-ગાથા.

જો પરસદિ અપ્પાણં સમભાવે સંઠવિત્તુ પરિણામં ।

આલોચનમિદિ જાણહ પરમજિનંદરસસ ઉવણ્સં ।।૧૦૯।।

સમભાવમાં પરિણામ સ્થાપી દેખતો જે આત્મને,

તે જીવ છે આલોચના-જિનવરવૃષભ-ઉપદેશ છે. ૧૦૯.

જિનવરવૃષભનો ઉપદેશ આ છે. આહાહા...! મુનિઓને પણ એમ લખવું પડે છે.

‘કુંદકુંદાચાર્ય’ને. મુનિ પોતે કહે એ સત્ય છે પણ દુનિયાને આસ્થા કરાવવા (કહે છે), ‘પરમજિણંદસ્સ ઉવણ્ણ’ – આ ઉપદેશ પરમ જિનેન્દ્રનો છે. તીર્થંકરદેવ ત્રિલોકનાથ, એનો આ ઉપદેશ છે. આહાહા...! અભ્યાસ નહિ એટલે એને આકરો લાગે. છતાં કહે છે, ઉપદેશ તો જિનવરનો છે. એ કાંઈ સાધારણ ઇન્દ્રસ્થનો નથી. આહાહા...!

‘અહીં, આલોચનાના સ્વીકારમાત્રથી...’ આલોચના એટલે અંદર આત્માનું આનંદ સ્વરૂપ અને રાગનું દુઃખ સ્વરૂપ, બેની આલોચના કરતાં-બેને ભિન્ન પાડતા. આહાહા...! ‘આલોચનાના સ્વીકારમાત્રથી પરમસમતાભાવના કહેવામાં આવી છે.’ પરમસમતાભાવ. આહાહા...! રાગના વિકલ્પથી ભિન્ન એવી સમતા. રાગ તો વિષમ છે. એનાથી ભિન્ન અંતર પરમાત્માને, પોતે પરમાત્મ છે, એનું અવલોકન કરતા સમતાભાવ પ્રગટે છે. તો એ સમતાભાવના કહેવામાં આવે છે. આલોચનામાં સમતાભાવ કહેવામાં આવે છે. અહીં સમતા શુદ્ધ ઉપયોગરૂપે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? એ સમતા સામ્યરૂપ છે. સમતા સ્વાસ્થ્યરૂપ છે. આત્માનું સ્વાસ્થ્ય નિરોગતા. રાગાદિ તો આત્માનો રોગ છે. આહાહા...! સ્વાસ્થ્ય. રાગના રોગરહિત અંદર ભગવાનઆત્મા સ્વાસ્થ્ય છે. સ્વસ્થ પોતામાં રહેનારું સ્વરૂપ છે અને શુદ્ધ ઉપયોગી છે. આહાહા...!

‘સહજવૈરાગ્યરૂપી અમૃતસાગરના ફીણ-સમૂહના શ્વેત શોભામંડળની વૃદ્ધિના હેતુભૂત...’ આહાહા...! ભાષા. ‘પૂર્ણ ચંદ્ર સમાન (અર્થાત્ સહજ વૈરાગ્યમાં ભરતી લાવીને તેની ઉજ્જવળતા વધારનાર) જે જીવ સદા અંતર્મુખાકાર (-સદા અંતર્મુખ જેનું સ્વરૂપ છે એવા), અતિ અપૂર્વ, નિરંજન નિજબોધના સ્થાનભૂત કારણપરમાત્માને...’ અહીં છે મૂળ. અહીં લઈ જવું છે બધાને. ‘સહજવૈરાગ્યરૂપી અમૃતસાગરના ફીણ...’ દરિયામાં જેમ ફીણ હોય છે ને? શું કહે છે? શું કહેવાય એને? અંબર... અંબર... અંબર... અંબર કહેવાય. ૪૦-૫૦-૬૦ રૂપિયાનો તોલો. આખું ચાર મણ આપે નહિ તો એક વાડીયું આપે તો દેતા. ‘વાડીભાઈ’. ‘વાડીભાઈ’, ‘નથુભાઈ’ ‘પોરબંદર’વાળા. એ જાય રસ્તામાં ઓલા મળે અંબરવાળા. મણ, બે મણ લાવે. એને વાડીયું આપે. ખજૂરનું વાડીયું. ખુશી ખુશી થાય. ૫૦-૬૦ રૂપિયાનો એક તોલો. એવું એક વાડીયું ચાર મણનું હોય. એની કિંમત. બે મણ, ચાર મણ ફીણ લઈ આવે અને એ આપતા. પેલા દેનારા ખુશી થતા. ઓ...હો...! શેઠે બહુ સારું આપ્યું. કિંમત ન મળે કે આ ચીજ શું છે? અંબર ચીજ છે. અંબર કહેવાય છે એને. એ ફીણ અંબર હોય છે. આહાહા...!

એમ અહીંયાં ‘સહજવૈરાગ્યરૂપી અમૃતસાગરના ફીણ...’ આહાહા...! ‘સહજવૈરાગ્યરૂપી...’ એટલે સહજ વૈરાગ્ય કેમ કહ્યો? કે બાયડી, છોકરા છોડીને સાધુ થાય માટે વૈરાગી છે એમ નથી. એવા તો અનંત વાર કર્યા. પુણ્ય અને પાપના બે ભાવને છોડીને રક્ત થઈને વિરક્ત થાય, એને વૈરાગી કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? સહજ સ્વભાવિક વૈરાગ્ય એમ કીધું છે ને? ઓલો તો કૃત્રિમ વૈરાગ્ય છે. સ્મશાન વૈરાગ્ય કહે છે ને? સ્મશાન વૈરાગ્ય.

માણસ બાળે ત્યારે એમ થઈ જાય કે, આહાહા...! સ્મશાન છે. ઘરે પાછો લહેર કરતો હોય. વળી ભૂલી જાય. આહાહા...!

સહજ વૈરાગ્ય. અંદરથી પુણ્ય અને પાપના ભાવથી વિરક્ત અને સ્વરૂપમાં રક્ત, એને અહીંયાં વૈરાગ્ય કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! શુભ અને અશુભભાવથી રહિત, વિરક્ત અનંત આનંદસ્વરૂપ ભગવાનમાં રક્ત, એને અહીંયાં વૈરાગ્ય કહેવામાં આવે છે. એવા ‘સહજવૈરાગ્યરૂપી અમૃતસાગરના ફીણ...’ આહાહા...! અમૃતસાગરના ફીણ. દરિયાના ફીણ હોય એને... શું કીધું ઈ ? અંબર. આ ‘ફીણ-સમૂહના શ્વેત શોભામંડળની વૃદ્ધિ...’ આહાહા...! એ ફીણનો સમૂહ એ શ્વેત-ધોળા ‘શોભામંડળની વૃદ્ધિના હેતુભૂત પૂર્ણ ચંદ્ર સમાન...’ આહાહા...! ભાષા ખૂટી જાય છે ને. અંદર કહે છે કે કેવો છે ભગવાન? કે જ્યાં ભાષા કામ કરે નહિ, જ્યાં વિકલ્પ કામ કરે નહિ. આહાહા...! એવો પ્રભુ નિર્વિકલ્પ અંદર પડ્યો છે. એને ‘અમૃતસાગરના ફીણ-સમૂહના શ્વેત શોભામંડળની વૃદ્ધિ...’ ક્ષણે ક્ષણે એની શોભાની વૃદ્ધિ થાય છે. એના ‘હેતુભૂત પૂર્ણ ચંદ્ર સમાન (અર્થાત્ સહજ વૈરાગ્યમાં ભરતી લાવીને તેની ઉજ્જવળતા વધારનાર)...’ એમ કીધું ને? ‘જે જીવ સદા અંતર્મુખાકાર...’ આહાહા...! અંતર્મુખાકાર. અંતર્મુખ ભગવાન છે. અંતર્મુખ જોતા ભગવાન છે. બહિર્મુખ જોતા રાગ અને પર્યાય બહાર છે. આ અંતર્મુખ જોતા અંદર... આહાહા...!

‘અંતર્મુખાકાર (—સદા અંતર્મુખ જેનું સ્વરૂપ છે એવા), અતિ અપૂર્વ, નિરંજન...’ અતિ અપૂર્વ—અનંત કાળમાં કોઈ દિ’ હાથ આવ્યો નથી. ‘અતિ અપૂર્વ, નિરંજન, નિજબોધના સ્થાનભૂત...’ નિરંજન એટલે મેલ વિનાના ‘નિજબોધના સ્થાનભૂત...’ જ્ઞાન પોતાનું છે એનું સ્થાન. સમ્યગ્જ્ઞાનનું સ્થાન, ધામ. ‘સ્વયં જ્યોતિ સુખધામ’ ‘શ્રીમદ્’માં આવે છે ને? ‘નિરંજન નિજબોધના સ્થાનભૂત કારણપરમાત્માને...’ આહાહા...! આ કારણપરમાત્મા. આવો જે કારણપરમાત્મા નિત્યાનંદ પ્રભુ, ધ્રુવ જેમાં પર્યાયનો પણ ભાવ નથી, એવો જે કારણપરમાત્મા નિત્યાનંદ વસ્તુ છે. સત્તા છે, સત્તા છે, સત્ત્વ છે, સત્ તત્ત્વનું સત્ છે. તેને અહીં કારણપરમાત્મા કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! કારણપરમાત્મા કોણ? આ આત્મા, હોં!

ત્રિકાળી વસ્તુને, રાગરહિત સ્વભાવને, ત્રિકાળીને કારણપરમાત્મા કહેવામાં આવે છે. નિરવશેષપણે—એવા કારણપરમાત્માને કાંઈ બાકી રાખ્યા વિના. અંતર્મુખ—જરી કોઈ વિકલ્પની અપેક્ષા રાખે એ છોડી. સમસ્ત પ્રકારે ‘અંતર્મુખ નિજ સ્વભાવનિરત...’ પોતાના સ્વભાવમાં લીન ‘સહજ-અવલોકન વડે...’ સ્વાભાવિક જ્ઞાનને જ્ઞાનથી અવલોકવાથી. આહાહા...! ભાષા ભારે. ક્રિયાકાંડીઓને તો આ આકરું લાગે. ક્રિયાકાંડનું તો આમાં (કાંઈ આવે નહિ). ક્રિયાકાંડવાળાને આમાં થપ્પડ વાગે. ઘોર સંસાર છે. આહાહા...!

‘અંતર્મુખ નિજ સ્વભાવનિરત સહજ-અવલોકન વડે નિરંતર દેખે છે (અર્થાત્ જે જીવ કારણપરમાત્માને સર્વથા અંતર્મુખ એવું જે નિજ સ્વભાવમાં લીન સહજ-અવલોકન તેના વડે

નિરંતર દેખે છે...' સહજ-અવલોકન વડે નિરંતર દેખે-અનુભવ છે. આત્માને 'અનુભવે છે...' આહાહા...! 'શું કરીને દેખે છે? પહેલાં નિજ પરિણામને સમતાવલંબી કરીને,...' નિજ પરિણામને રાગથી રહિત કરી, સમતા પરિણામ કરી. આહાહા...! 'પરમસંયમીભૂતપણે...' પરમ સંયમ અંદરમાં રમતા 'રહીને દેખે છે;...' એ સમતાપણે રહીને દેખે છે, વીતરાગભાવપણે રહીને દેખે છે. 'તે જ આલોચનાનું સ્વરૂપ છે એમ, હે શિષ્ય! તું પરમ જિનનાથના ઉપદેશ દ્વારા...' પરમ જિનનાથનો આ ઉપદેશ છે. એ 'દ્વારા જાણ-આમ આ, આલોચનાના ભેદોમાં પ્રથમ ભેદ થયો.' ચાર ભેદ છે એમાં પહેલો ભેદ છે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)